

UNAPREĐIVANJE KVALITETA NACIONALNOG PROGRAMA STRUČNIH PRAKSI U SRBIJI

Sažetak praktične politike
(Policy Brief)

Autorke: Aleksandra Đurović, Milica Škiljević i Ana Stevanović

SAŽETAK

Sticanje praktičnog radnog iskustva kroz različite vidove stručne prakse prepoznato je kao jedan od mehanizama za smanjenje visokog stepena nezaposlenosti mladih u Srbiji i smanjenje jaza između veština koje mladi poseduju nakon izlaska iz obrazovnog sistema i veština koje su potrebne na tržištu rada. Sve veći broj mladih učestvuje u nekom programu stručne prakse koji se organizuje u sklopu formalnog sistema obrazovanja ili van sistema formalnog obrazovanja, a istovremeno se pokreće i veliki broj inicijativa za organizovanje programa prakse. Jedna od važnijih inicijativa u ovoj oblasti jeste i predlog za kreiranje Nacionalnog programa stručnih praksi, što je predviđeno Akcionim planom Nacionalne strategije za mlade. Kako bi se osiguralo da različiti programi koji se realizuju obezbeđuju zadovoljavajući kvalitet obavljenih praksi, neophodno je uspostaviti sistem standarda kvaliteta programa stručnih praksi po ugledu na one preporučene na nivou Evropske unije.

Cilj ovog predloga praktične politike jeste da pokrene diskusiju o sveprisutnom problemu nedostatka standarda kvaliteta stručnih praksi i ponudi održive preporuke za njegovo rešavanje. Ključna preporuka se odnosi na to da je standarde kvaliteta za prakse potrebno uključiti u Nacionalni program stručnih praksi u Srbiji koji će urediti standarde za ovaj program, ali i za sve druge programe stručnih praksi. Na ovaj način se mladima omogućava sticanje transversalnih veština ali i utiče na stvaranje održivog partnerstva između privrede, obrazovanja i mladih.

Ključne reči: stručne prakse, standardi kvaliteta, Nacionalni program stručnih praksi

Beogradska otvorena škola

Masarikova 5/16
11000 Beograd
Srbija

Tel: +381 11 30 65 800
Fax: +381 11 36 13 112

www.bos.rs
bos@bos.rs
facebook.com/bos.rs

Programi stručnih praksi u Srbiji - trenutno stanje

Ministarstvo omladine i sporta Republike Srbije je iniciralo ideju osnivanja Nacionalnog programa stručnih praksi u Srbiji, kao odgovor na visoku nezaposlenost mladih ljudi koji nemaju dovoljno razvijene stručne veštine. Akcionim planom za sprovođenje Nacionalne strategije za mlade je predviđeno da minimum 2000 mladih ljudi bude uključeno u Nacionalni program stručnih praksi u periodu od 2016. do 2017. godine. Ova mera je predviđena kako bi se povećala zapošljivost i zaposlenost mladih. Ključni akteri u sprovođenju su Ministarstvo omladine i sporta i Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja.

Ova mera je detaljnije izložena u Nacionalnom programu zapošljavanja mladih do 2020, koji je prihvaćen 2015. godine od strane Vlade i ključnih ministarstava. U ovom programu su predstavljena dva uslova za razvoj Nacionalnog programa stručnih praksi: 1) formulisanje nacionalnih standarda za kvalitetne programe stručnih praksi i 2) unapređivanje regulatornog okvira za programe stručnih praksi.

Stoga, važno je formulisati ključne elemente kvalitetnih programa stručnih praksi i integrisati ih u Nacionalni program stručnih praksi. Na taj način, navedeni elementi kvalitetnih programa mogu da posluže kao primer i drugim organizatorima praksi i pružiti osnovu za formulisanje nacionalnih standarda za kvalitetne programe stručnih praksi. Ne samo što će mladi ljudi koji su uključeni u Nacionalni program stručnih praksi imati ogromnu korist od ovakvog koraka, već će to i značajno unaprediti kvalitet praksi koje organizuju državne i privatne institucije u Srbiji.

Problem organizovanja stručnih praksi je u fokusu istraživanja Beogradske otvorene škole (BOŠ) nekoliko godina unazad. BOŠ je prepoznao značaj razvijanja praktičnih znanja i veština mladih ljudi, te je do sada organizovao nekoliko programa stručnih praksi. Na osnovu dosadašnjeg iskustva organizovanja programa praksi, profesionalni tim BOŠ-a je izradio nekoliko predloga praktične politike za unapređenje ove oblasti, kao što je publikacija „Stručne prakse i stručno osposobljavanje u Republici Srbiji - izazovi sprovođenja i moguće perspektive“. U fokusu prethodnih dokumenata praktične politike bila je saradnja obrazovnog sistema i privrede, kao i regulatorni okvir za stručne prakse koje se realizuju van obrazovnog sistema. Cilj ovog predloga praktične politike jeste da pokrene diskusiju o sveprisutnom problemu nedostatka standarda kvaliteta stručnih praksi i ponudi održive preporuke za njegovo rešavanje.

Da li praktikanti i praktikantkinje u Srbiji imaju pravo na dostojanstven rad?

Visok stepen nezaposlenosti mladih i veliki jaz između veština koje oni poseduju i veština koje zahtevaju poslodavci su dugoročni problemi u Srbiji, koji zahtevaju hitno rešavanje. Mladi se osećaju nespremno za svet rada i zapošljavanja. Prema rezultatima skorašnjeg istraživanja Unije poslodavaca, 86% mladih je izjavilo da nije steklo praktična znanja i veštine tokom svog formalnog školovanja, dok su poslodavci rekli da glavnu prepreku u zapošljavanju mladih ljudi čini upravo njihov nedostatak praktičnog iskustva.

Programi stručnih praksi mogu premostiti sveprisutan problem mladih ljudi koji ne poseduju tražene praktične veštine i doprineti unapređenju njihove zapošljivosti. Prema rezultatima istraživanja, mladi veruju da bi kratkoročna radna iskustva mogla da budu uspešan instrument za unapređenje zapošljivosti.

Recimo, prema rezultatima istraživanja koje je uključilo građane Evropske unije starosti od 18 do 35 godina, 81% ispitanika veruje da su tokom prakse stekli korisna znanja i veštine u vezi sa profesijom. Zatim, rezultati skorašnje studije na reprezentativnom uzorku mladih koja se bavila ispitivanjem položaja i potreba mladih u Srbiji, pokazuju da 70% mladih smatra da su programi stručnih praksi veoma važni za unapređenje znanja i veština potrebnih za rad, dok 74% smatra da bi programi stručnih praksi trebalo da budu obavezni element formalnog obrazovanja. Međutim, budući da trenutno ne postoje standardi u vezi sa organizacijom i sprovođenjem stručnih praksi, njihov kvalitet može značajno da varira, što umanjuje mogućnost da mladi steknu korisna radna iskustva.

Trenutno postoji širok spektar programa stručnih praksi unutar i van sistema obrazovanja. Promene u vezi sa skorašnjom reformom sistema srednjeg stručnog i visokog obrazovanja su dovele do povećanja broja stručnih praksi. Teži se ka tome da postoje obavezne stručne prakse tokom školovanja i da se poveća broj sati koje studenti provedu učeći u radnom okruženju. Iako je očigledno da i dalje postoje škole i fakulteti u kojima ne postoji obavezna stručna praksa, ređi je slučaj da studenti i učenici nemaju nikakav uvid u svet rada tokom svog školovanja. Prema rezultatima istraživanja iz 2015. godine, između 29% i 45% mladih u starosnoj kategoriji od 15 do 30 godina, učestvovalo je u bar jednom programu stručnih praksi. Ako uzmemo u obzir skorašnje obrazovne reforme, ovaj procenat će se verovatno povećati u narednim godinama.

Takođe, raste broj programa stručnih praksi koji se odvijaju van sistema formalnog obrazovanja, a u čijem se fokusu nalaze nezaposleni mladi ljudi. Na primer, godišnji akcioni planovi za implementaciju Nacionalne strategije zapošljavanja za period 2011-2020. godine predviđaju projekte koje sprovode Nacionalna služba za zapošljavanje i lokalne samouprave, a čiji je cilj kreiranje više šansi za stručno osposobljavanje kroz stručne prakse za mlade. Takođe, karijerni centri pri univerzitetima i fakultetima, kao i velike kompanije, redovno organizuju brojne stručne prakse za studente i diplomce.

Ako uzmemo u obzir koliko su trenutno zastupljeni programi stručnih praksi i koliko mladih ljudi učestvuju u tim programima, najvažnije je osigurati njihov kvalitet. Polazeći od ovih činjenica, prvi korak treba da bude uključivanje ključnih elemenata kvaliteta u Nacionalni program stručnih praksi u Srbiji, koji će biti formulisan tokom 2016. godine.

Tri ključna elementa kvalitetnih programa stručnih praksi

Ključni elementi kvalitetnih programa stručnih praksi sadržani su u Preporuci Saveta ministara EU o kvalitetnom okviru za stručne prakse kao i u publikacijama Evropskog omladinskog foruma, koji čvrsto zagovara za unapređenje kvaliteta programa praksi. Ključni elementi kvalitetnih programa stručnih praksi mogu se podeliti u tri grupe:

- 1) postojanje efektivnog sistema mentorstva;
- 2) postavljanje i evaluacija ishoda učenja;
- 3) regulisanje uslova rada kroz ugovor ili putem pisanog sporazuma.

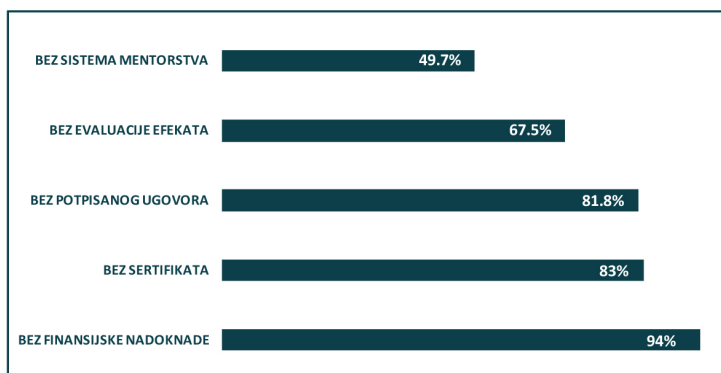
Stručne prakse jesu značajan mehanizam za sticanje praktičnih znanja i veština, ali samo ukoliko postoji mentor za svakog praktikanta, precizno definisani željeni ishodi učenja kao i sistem evaluacije.

¹Anketa je sprovedena na slučajnom uzorku 1500 mladih ljudi uzrasta 15-30.

Takođe, izuzetno je važno obezbediti adekvatne radne uslove za praktikante, kao što je razumno trajanje prakse, ograničeno nedeljno radno vreme, davanje neophodne opreme za rad, kao i zdravstvenog osiguranja i osiguranja od povreda na radu.

Kako bi proverio pretpostavku o tome šta čini kvalitetne programe praksi, istraživački tim Beogradske otvorene škole je sproveo mini istraživanje sa 40 ispitanika koji su ranije učestvovali u programima praksi Beogradske otvorene škole. Praktikanti veruju da je ključno da: 1) prakse pruže vredno iskustvo kroz koje se stiču praktična znanja, 2) iskusan mentor vodi praktikante i 3) postoji podrška za buduće zaposlenje (kao što je sertifikat za njihov angažman).

Kakvo je trenutno stanje u odnosu na ove ključne elemente kvalitetnih programa praksi? Neki od brojnih programa praksi na državnom nivou i u privatnom sektoru su organizovani uzimajući u obzir ove elemente. Međutim, nažalost, većina programa praksi ne sadrže navedene elemente kvaliteta. Istraživanje „Položaj i potrebe mladih u Srbiji“ iz 2015. godine pokazuje da je čak više od polovine mladih koji su učestvovali u nekom od programa stručnih praksi učestvovalo u bar jednom programu praksi koji nije sadržao ustanovljen sistem mentorstva, evaluaciju ishoda učenja, pismeni ugovor ili sporazum, sertifikat ili finansijsku nadoknadu (Dijagram 1).

Dijagram 1 - Učestalost ispitanih mladih u barem jednom programu praksi bez navedenih dimenzija kvaliteta

S druge strane, koliko su značajni ovi elementi kvaliteta stručnih praksi, pokazuje i činjenica da su svi poslodavci koji žele da učestvuju u programima stručnih praksi Nacionalne službe za zapošljavanje u obavezi da: 1) postave i ocenjuju ishode učenja, 2) ustanove sistem mentorstva, 3) potpišu ugovor sa praktikantima, 4) obezbede finansijsku nadoknadu za praktikante i 5) obezbede sertifikate za praktikante. Zatim, predviđeni elementi studentskih praksi (koji su osmišljeni u okviru TEMPUS projekta) takođe se odnose na ishode učenja, sistem mentorstva, sertifikat i ugovor ili sporazum.

Očigledno, postoji konsenzus o značaju ovih aspekata. Ipak, postoje brojni primeri nesumnjive zloupotrebe stručnih praksi. Član 201. Zakona o radu, koji se odnosi na Ugovor o stručnom osposobljavanju i usavršavanju, promenjen je 2014. godine. Od tada, mogućnost zaključivanja ovog ugovora je znatno sužena. Za sada ne postoji imenovani pravni ugovor koji se može primeniti na sve vidove radnih praksi koje se obavljaju, a koje nisu obavezne u sistemu obrazovanja.

Izmena člana 201. je rezultat ranijih zloupotreba ovog ugovora, gde su se javljali slučajevi da su osobe u nekim kompanijama bile angažovane u statusu praktikanta i preko deset godina. Međutim ova izmena je donela i velika ograničenja.

Kako za većinu profesija zakonski nije obavezan pripravnički staž ili polaganje stručnog ispita, veliki broj poslodavaca je onemogućen da sklapa ovaj vid ugovora. Takođe, ovakvo pravno rešenje onemogućava sticanje praksi mladih u oblastima koja nije u direktnoj vezi sa njihovim formalnim obrazovanjem. Upravo zbog svih ovih ograničenja, većina praktikanata potpisuje ugovor koji nije prepoznat u Zakonu ili uopšte ne potpisuju ugovor, što ih stavlja u izuzetno nepovoljnu poziciju.

Takođe, postoji neusaglašenost u vezi sa upotrebom termina praktikant i volonter. Često se termin volonter koristi za osobu koja učestvuje u neplaćenju praksi. Na primer, Zakonom o advokaturi i Zakonom o zdravstvenoj zaštiti advokatski pripravnici i zdravstveni radnici koji treba da steknu prava na polaganje stručnog ispita definisani su kao volonteri. S obzirom na to da je cilj volontiranja obrazložen Zakonom o volontiranju obavljanje aktivnosti od opšteg interesa, za opšte dobro ili za dobro drugog lica, a ne sticanje praktičnih znanja i veština, postoji jasna razlika u odnosu na stručne prakse.

Na probleme u vezi sa organizacijom kvalitetnih praksi ukazuju i rezultati istraživanja predstavljenog u publikaciji „Od studenta do (ne)zaposlenog stručnjaka - Pregled rezultata istraživanja o diplomiranim studentima u Srbiji, Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori“ u kojem diplomci nisko ocenjuju kvalitet praksi u okviru sistema visokog obrazovanja, sa prosečnom ocenom 2.4 na skali od 1 do 5.

Važno je skrenuti pažnju na to da na nacionalnom nivou ne postoje preporuke kada su u pitanju stručne prakse i monitoring njihovog kvaliteta. Ovo vodi do potpuno nepravedne situacije u kojoj neki mladi ljudi imaju pristup kvalitetnim programima prakse dok drugi ne. Takođe, ovo pogoršava već akutan problem mladih ljudi koji ne poseduju relevantne veštine i posledično povećava neaktivnost mladih i stepen nezaposlenosti u ovoj starosnoj grupi.

Stoga je neophodno dalje raditi na unapređenju institucionalnog i regulatornog okvira kako bi se osiguralo da se prakse ne zloupotrebljavaju kao zamena za kvalitetno zaposlenje i da praktikanti dobijaju odgovarajuću obuku u adekvatnim radnim uslovima. Uspostavljanje standarda kvaliteta podstaci će pozitivan status praktikanata u kompaniji, a pružaoci praksi će biti motivisani da primene jasan kodeks ponašanja.

Kao što je evidentirano u skorašnjim diskusijama sa zainteresovanim stranama, postoji konsenzus da je nepostojanje standarda kvaliteta praksi problem koji zahteva rešenje. Tačnije, predstavnici poslodavaca, karijernih centara i omladinskih organizacija su došli do zaključka da trenutni regulatorni okvir stvara prepreke za uspešnu implementaciju programa praksi. Štaviše, ako uzmemo u obzir izjave vladinih zvaničnika i strateška dokumenta, ovaj problem će biti visoko na agendi u predstojećem periodu, te je sada pravo vreme za potrebne izmene.

²Izveštaj o diskusiji tokom okruglog stola održanog 11. decembra 2015. godine. <http://www.bos.rs/cgcc-eng/news-archive/297/2015/12/13/round-table--challenges-and-perspectives-on-quality-internship-programmes-in-the-republic-of-serbia--the-analysis-of-regulatory-framework.html>

Preporuke za kreiranje Nacionalnog programa stručnih praksi

Kreiranje i implementacija kvalitetnog Nacionalnog programa stručnih praksi je dugoročan i složen proces. Stoga, preporuke su podeljene u dve grupe:

- 1) Preporuke u vezi sa kreiranjem Nacionalnog programa stručnih praksi, koje se mogu primeniti u kratkom roku, i**
- 2) Preporuke u vezi sa implementacijom Programa koje zahtevaju duži rok za primenu.**

Preporuke za kreiranje Nacionalnog programa stručnih praksi (2016)

- 1 Izrada Nacionalnog programa stručnih praksi u Srbiji** koji predviđa realizaciju programa praksi u skladu sa ključnim elementima kvalitetnih programa praksi. Kreiranje i usvajanje programa praksi predviđeno je Akcionim planom za implementaciju Nacionalne strategije za mlade i Nacionalnim programom zapošljavanja mladih od 2020. godine.
- 2 Napraviti deo sa opštim preporukama** kao Aneks Nacionalnom programu stručnih praksi, koji detaljnije objašnjava standarde kvaliteta. Aneks takođe treba da se koristi kao osnova za budući razvoj sistema stručnih praksi, kroz kreiranje Pravilnika za organizaciju praksi, koji će obavezati sve pružaoce praksi, ne samo državne i lokalne institucije. Na ovaj način, donosioci odluka će dati preporuku za primenu standarda kvaliteta nezavisno od Nacionalnog programa stručnih praksi u Srbiji.

Ključni standardi kvaliteta koji treba da budu uključeni u Nacionalni program stručnih praksi jesu:

Uspostavljanje efektivnog sistema mentorstva. Mentor (zaposleni koji ima iskustva) je potreban kako bi vodio praktikanta kroz program i nadgledao njegov/njen napredak.

Postavljanje i ocenjivanje ishoda učenja. Pružalac prakse je u obavezi da postavi željene ishode učenja određenog programa praksi i nedvosmisleno ih predstavi u glavnim crtama u pisanoj formi.

Regulisanje radnih uslova putem ugovora ili pisanog sporazuma. Osnova kvalitetne prakse treba da bude pisani sporazum ili ugovor u kojem će precizno biti definisana prava i obaveze obe strane.

Preporuke za implementaciju Nacionalnog programa stručnih praksi (2017-2020)

- 1 Član 201. Zakona o radu treba da se izmeni** tako da može da se iskoristi za sve vrste prakse i osposobljavanja. Dužina programa praksi za koje se potpisuje ovaj ugovor, treba da bude regulisana tako da ovi programi ne mogu da traju duže od godinu dana.
- 2 Potrebno je kreirati Pravilnik za organizaciju praksi** na osnovu standarda koji će biti predstavljeni u Aneksu Nacionalnog programa stručnih praksi. Ovaj propis bi definisao minimum standarda kvaliteta kojeg svaki pružalac prakse treba da se pridržava i bio bi dostupan za svakog organizatora prakse koji bi želeo da ga usvoji i primenjuje.
- 3 Uspostavljanje regulatornog sistema za monitoring i evaluaciju** svih programa praksi i osposobljavanja u Srbiji, ključan je za obezbeđivanje poštovanja standarda kvaliteta praksi.

- 4 Kao nadležna institucija u ovom sistemu bi mogla da bude Nacionalna služba za zapošljavanje, koja bi vodila evidenciju zaključenih ugovora o stručnoj praksi i vršila terenski nadzor načina i kvaliteta sprovođenja stručne prakse.
- 5 Neophodno je sprovođenje **redovnih istraživanja** na temu programa praksi kako bi upravljanje javnim politikama u ovoj oblasti bilo zasnovano na podacima. Ministarstvo omladine i sporta svake godine sprovodi istraživanje o položaju i potrebama mladih u Srbiji. Kako bi se vršio monitoring i evaluacija politika u vezi sa praksama, potrebno je da se u ovo istraživanje redovno uključuju i pitanja u vezi sa programima praksi.
- 6 Potrebno je **uspostaviti mrežu institucija i kompanija koje pružaju kvalitetan program prakse** i javno promovisati njihove rezultate.
- 7 Važno je **podizanje svesti mladih o značaju programa stručnih praksi** kao efikasnog mehanizma za podizanje zapošljivosti i upoznavanje mladih sa pravima i obavezama koje imaju tokom obavljanja praksi.

REFERENCE

1. Pavlović Križanić, T, Velez, B, Đurović, A. (2015). Stručne prakse i stručno osposobljavanje u Republici Srbiji - izazovi sprovođenja i moguće perspektive. Beogradska otvorena škola: Beograd.
2. Unija poslodavaca. (2014). Bolji uslovi za zapošljavanje mladih - uloga i značaj učeničke i studentske prakse. Unija poslodavaca: Beograd.
3. Eurobarometar 378. (2013). Iskustva u vezi sa stručnim praksama u Evropskoj uniji. Evropska komisija, Direktorat za zapošljavanje, socijalna pitanja i inkluziju: Brisel.
4. Tempus kancelarija u Srbiji. (2013). Novi model za organizaciju i realizaciju studentskih stručnih praksi i njegova primenljivost u različitim nastavnim oblastima, Tempus kancelarija u Srbiji: Beograd.
5. Ministarstvo omladine i sporta Republike Srbije. (2015). Položaj i potrebe mladih u Republici Srbiji. Ministarstvo omladine i sporta: Beograd.
6. CONGRAD analitička jedinica. (2014). Od studenta do (ne)zaposlenog stručnjaka - Pregled rezultata istraživanja o diplomiranim studentima u Srbiji, Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori u okviru CONGRAD Tempus projekta.

Podržano od strane Evropske unije u okviru programa Evropa za građane i građanke.

Evropska komisija je podržala izradu ove publikacije, ali ne stoji iza njenog sadržaja, već on odražava samo stavove autora, i stoga se Komisija ne može smatrati odgovornom za iznete informacije i njihovo dalje korišćenje.

Podrška Instituta Fondacije za otvoreno društvo iz Budimpešte radu Beogradske otvorene škole (Thnik Tank Found of the Open Society Foundations).